

Чаа нийтилелди тургузар хөрекке баштайгы орукту изээр берге, ынчалзажок хүндүлүг роль хөй националдыг Россияның пролетариадныга онаашкан.

Н. Г. КРЮКОВ

О. К. КУРСЕДИ

С. К. КОЧЕТОВ

3. Партизан армиязы

Партизаннар, балыгачтыртын кыдыр, хөрекектер башташ чаш уур-дарыг ээл башташ, тулаалары, шапкыч көмөрүн тавары чорун оршар. Алды чаш тентек, хыла, башпаш каттар, сипенерде кемпаш чорашар. Июль 13-те партизан Армияны аймактарына кызыл армияны башташ, Чош бротаула Кызыл Армияны узуучулары болгаш Тывага партизан армияныкы дугайында диниашыл.

Октябрь революцияныг өлгөн дайычларга тураскалды 1918 чылдың ноябрь 7-де Москвага ажыдып турган митинг В. И. Ленин мынча деп чугаалаан: «Эрткен чылын октябрь хуннеринде өлгөн эштеривистиң амы-тыны халас барбан, бисе өөрүшкүлүг тикелгени чаалап берген. Ники төрөгетениңкү революсчу баштычларының күзеп чораны чагай алдарына өлар четкен. Маадырлыгы-биле өлгөн эштеривистиң өруун муң-муң, миллион-миллион чаа дайычлар зерген. Массаларын ол маадырлыг чөрүү тикелгеге чедирген».

1. Баштайгы большевиктер

Хааныг эрге-чагырганың дүңгөңүн дугайында медээ Тывага 1917 чылдың март 6-ның дүңгөңүндө шыналды берген. Орус хааның Тывага турган дүңгөңү төрү коргун, өртүгө эгелен. Олар демги мезэни бир ховук эркенде Белодарскниң (амгы Кызыл) чурттакчылары чыташ, номчун таныштырар ужурга таварышкан. Оон соонда, улус тарап чыгып турда, Никифор Григорьевич Крюков болж амылчыларга баргаш, түвенди ужуруу тайла-бырап берген. Оа кижи улус большевик кижи деп бүүдү чугаалажыр турган. Ол шылап-ла шы. Крюков 1916 чылда Тывага көрүнүп мурунда-ла улус далайчылыктын эркен коочун большевик турган. Эрткен чүчү чылдың 90 чылдарыңкы үзүлдө большевик болгумерге киркип чоран. 1900 чылда Сибирьге келген. Бирги орус революция өскүсү турда, Тузун станцияныг стачка комитетинде турган. Хааныг чааакты кара-бажынынга каш чыл хоруттагырган. Оон соонда испенсүрүшкүндө десекш, Енисей губернияда келген. Крюков Тывага турда, Октябрь революцияны эгелен. Хоочун большевик революсчу шимээшкени иденкейлик киржи берген. Оон савадып өзүгүр Белодарскниң амылчылары амыл төлөвир бидлер дугайында негелден тургуска.

Советин тургуска. Бүгү эрге-чагырга оон ховука кирген. С. К. Беспалов, Н. Г. Крюков, М. Я. Крючков, М. М. Терентьев край Советин составыга соутушканар. Советтерни чөргөргө организаатар, чөргөргө айттырып, култур-тургузукун айтырып болгаш амылчы чонларын итервалло-натчы кийилдигеи шийтирлөр амыл кабарып эгелен.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КУША ЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 7 (67)

2. Революцияның хоочуннары

1918 чылдың күзүндө Баян-Кол, Ийн-Тал, Демир-Суг ол ичээр А.Т.И. Чүдүмге уурткан болж чедивистиң кийи хөдөлү чорун турган. Адыг-Тулуш Лопсанович Чүдүм 1900 чылда ядым артыг өгүлөңгө төртүтүп. Ол орус тараачынар биле калы хөдөлкөн чоран. Ылганган оон үмөт-боланы хөдөлкөн тургустуурыга орус эштер улус ролду ойлаан.

Октябрьны тикелгези — XX вектиң кол болуушкуну, ол бүгү кижи төрөгетениңкү хөгжүлдениң оруун үндөзүни-биле өскерткен.

П. Е. ШЕТИНКИН

А. Д. КРАВЧЕНКО

А. Т. Л. ЧУДУМ

Ушгериниң эң тоок дуадалачы генерал Казанский болдуга командирланган ак гвардейлерин болжун Хемчикке артарар чок кылып каап. Тулушкун үзүлдө хулап алган чөскө-хөреселни артарар орус отряды далайчы болжун бергенер. Чепселген 50 тыла кызыл партизанарыңкү одуруунга кирген.

4. ТАР-ның тургустунганы

Даштыгы өлкөлөрүн, ак гвардейлерин болгаш оларны дөткөп турган феодаларны чыла шапканы тыва чонуну напоял бот-толардыгаламын айткыры үлө шийт-пирлээрине, национал күрөш тургузарыга алыг байладды тургуска. Тус чорон Я. С. Чүдүмөгө баштакан коммунисттик организациямын саланып өзүгүр тыва ко-дуучуларыңкү тургустунганын чыла шапканы тыва чонуну напоял бот-толардыгаламын айткыры үлө шийт-пирлээрине, национал күрөш тургузарыга алыг байладды тургуска.

5. ТАР-ның II съездизи

РКП (б)-ның Тывага райбюроуну харымсалганы секретары Я. С. Чүдүм, баштайгы комиссар Ф. Г. Фолькис болжун революсчуларга боттарыңкү партианна тургузарыга улус далайчы чедиргенер. 1918 чылдың октябрыдан бээр большевиктер партианна кижигуру Я. С. Сидорович Чүдүм баштай Кызыл Армияны Тывага турган кезээни комиссия турган. РКП (б)-ның район бюроуну тургусканы соонда ол оон харымсалганы.

секретары апарган. Чүдүм оон амылда 1925 чылда майга чедир амылдан болгаш Бүтү-Тываның Тургузукчу Хуралын киркирчип, ооннар ко-дуучулар арам Оюн Кемке огул Курсе-биле амыл өлүктө берген. Партианна 1923 чылдың июль 6-7-де болган II съездинде Курседе Тываның Артыңкү революсчунуң намын Топ Комитетинде дарганыга соутушкан.

